Ana-Elena COSTANDACHE, Universitatea „Dunărea de Jos", Galați

INTERFERENȚE LEXICALE EUROPENE ÎN OPERA SCRIITORILOR PAŞOPTIŞTI

Aflată la confluența lumilor occidentale, orientale şi balcanice, literatura română şi-a manifestat o permanentă deschidere spre orizonturile culturilor „universale", aspirând continuu să se sincronizeze cu produsele şi cu producțiile" considerate etalon valoric al vremii. Plecând de la această idee şi parcurgând un drum propriu, „național", adaptându-se particularităților gândirii estetice europene prin imitație sau „import mecanic"[1], scriitorii epocii paşoptiste au reuşit re-inventarea unei literaturi cu adevărat moderne.

Modelele culturale din țările vecine au fost preluate şi adaptate la contextul socio-cultural românesc al secolului al XIX-lea. De asemenea, limba română nu a rămas străină de influențele limbilor vorbite în Europa, întrucât se ştie că granițele politice nu au coincis niciodată cu granițele lingvistice. Acestea nu se pot delimita cu precizie, iar limba română a interferat şi „s-a îmbogățit" creându-se un vocabular semi-hibrid. De altfel, conceptul de „influență" alături de cel de „interferență" trebuie înțeles prin prisma mişcărilor de idei de la o societate la alta, de la o literatură la alta. Modificarea formelor culturale a favorizat şi întrepătrunderea culturilor astfel încât se pot identifica anumite „concepte şi imagini similare în culturi aparent distanțate."[2] Influențele venite din afara granițelor țării au vizat în principal, „satisfacerea necesarului de iluzii al oamenilor" [3], iar intelectualii români formați în străinătate (precum Ghe. Asachi – la Viena, sau V.Alecsandri şi I.Heliade-Rădulescu – la Paris) şi-au adaptat scrierile în funcție de orizontul de aşteptare a publicului cititor din Țările Române.

Fie că au preluat teme şi motive specifice literaturilor occidentale (mai ales franceze, precum iubirea, natura, singurătatea, moartea, istoria, specificul național etc.), fie că au tradus în întregime opere ale scriitorilor europeni (precum Ghe. Asachi, V.Cârlova şi I.Heliade-Rădulescu,care au tradus din opere ale lui Lamartine şi Volney, Gr. Alexandrescu a tradus din La Fontaine şi din Florian, C.Negruzzi şi C.Bolliac au tradus din V.Hugo), „ecourile" lingvistice „de împrumut" sunt vizibile la toate nivelele genurilor literare. Neologismele, de origine franceză s-au încadrat cu uşurință în sistemul limbii române, dar prezentau dezavantajul ca erau accesibile unei pături sociale limitate, în care se încadrau, de obicei, intelectualii cu studii în străinătate. Imitările modelelor traduse păstrează, însă, amprenta traducătorilor, întrucât ele sugerează starea de spirit a artistului imitator, mai mult decât starea de spirit a artistului imitat.

Aşa cum observa şi Paul Cornea [4] a fost dificil să se precizeze cu exactitate în ce măsură unele traduceri au reprezentat o sursă de inspirație pentru anumite opere originale autohtone. Din acest punct de vedere, influența poate fi văzută şi ca intenție artistică vizibilă mai ales la nivelul lexicului utilizat de scriitorii paşoptişti „traducători". Totuşi, problemele traducerilor nu au fost atât de simple, întrucât traducătorii – scriitori paşoptişti – au pendulat între două lumi, două culturi, mai mult sau mai puțin diferite. De asemenea, ideea de „traducere şi interpretare" a fost cu siguranță cunoscută celor care au îndrăznit să treacă în limba română forme literare şi lexicale noi. În consecință, vom trece în revistă câteva exemple de traduceri pentru formarea unei viziuni de ansamblu asupra valorilor literare şi lingvistice propuse de traducătorii paşoptişti. De exemplu, Ghe. Asachi şi I.Heliade-Rădulescu au tradus acelaşi poem al lui Al. de Lamartine, **L'Isolement**, însă diferențele sunt vizibile:

„Souvent sur la montagne, à l'ombre du vieux chêne, / Au coucher du soleil, tristement je m'assieds; / Je promène au hasard mes regards sur la plaine, / Dont le tableau changeant se déroule à mes pieds. // Ici gronde le fleuve aux vagues écumantes, / Il serpente, et s'enfonce en lointaine obscur: / Là, le lac immobile

BDD-A3408 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:50 UTC)

étend ses eaux dormantes / Où l'étoile du soir se lève dans l'azur. //Au sommet de ces monts couronnés de bois sombres, / Le crépuscule encore jette un dernier rayon; / Et le char vaporeux de la reine des ombres / Monte et blanchit déjà les bords de l'horizon..." [5]

Varianta de traducere a lui Ghe. Asachi poartă titlul **Meditaţie** şi respectă forma versificaţiei franceze:

„Dacă soarele acufundă în ochean a sa făclie, / Pe munte m-aşez, la umbra învechitului stejar / Şi duioasa a me privală o preumbl pe-astă câmpie / Din a căria felurime mii de zugrăveli răsar. // Râul dincoace răsună cu spumoase unde înalbite, / Ce-ntre maluri înfloriţi şărpind fuge împregiur, / Lacul dincolo întinde a sale ape adormite / Sau al sării ste răsare din a ceriului azur. // De păduri posomorâte acea culm-încununată / S-aurează încă de raze ce lucesc din a lor tron, / Ş-amu carul cel de abur din umră întunecată / Să ridică ş-înalbează geana a lui horizon..." [6]

I.Heliade-Rădulescu traduce varianta sa cu titlul **Singurătatea**, mai apropiată ca sens de original:

„Adeseori pe munte, când soarele apune, / Eu, obosit de gânduri, la umbră rezemat, / În jos peste cămpie vederea-mi se repune, / Privind cum se destinde cu-ncetul şi treptat. // Aici spumegă râul în undele-i muginde / Şi şerpuind se pierde în depărtat ascuns; / Lacul colo-şi revarsă apele lui dorminde, / Pe care steaua serii ivită le-a pătruns. //Seara-şi aruncă încă o rază rubinoasă / P-al munţilor nalt vârf de brazi încoronat; /Ş-a umbrelor stăpână în caru-i rourat / Păşaşte, şi albeşte o pânză fumegoasă..." [7]

Traducerile reproduse încearcă să reţină cu fidelitate sensurile originalului. Traducerea lui Asachi pare a fi mai greoaie, prin utilizarea formelor „acufundă", şărpind", „s-aurează", ş-înalbează". Asachi păstrează ritmul specific poeziei de la care pleacă, deşi schimbările din versiunea sa sunt semnificative: „je m'assieds" din original este transformat în „acufundă". De asemenea, utilizarea formulelor „dincoace" şi „dincolo" corespondente lui „ici/ là" ar fi putut fi evitată printr-un simplu aici". De altfel, Asachi este mai preocupat de redarea fidelă a atmosferei romantice şi a semnificaţiilor acesteia decât de detaliul expresiei poetice lamartiniene, iar prin traducerea titlului **L'Isolement** cu **Meditaţie** Ghe. Asachi îndreaptă cititorul către melancolia specifică, meditativă a versului poetului francez. De asemenea, caracterizarea „duioasă" din prima strofă încearcă să înlocuiască traducerea în limba română a adverbului „tristement". În ansamblu, sensurile majore ale cuvintelor sunt reţinute aproape fidel, dar se remarcă o oarecare dificultate a topicii reproduse în limba română. Versiunea traducerii lui I.Heliade-Rădulescu pare a fi mai fidelă, prin apropierea mai mare de original. Tendinţa redării integrale a atmosferei, a sensurilor şi a semnificaţiilor originalului, respectarea versificaţiei lui Lamartine – toate au contribuit la traducerea aproape fidelă. Din dorinţa de a se apropia cât mai mult de versiunea originală, Heliade-Rădulescu a tradus epitetele „écumantes" şi „dormantes" prin versiunea antitetică „muginde" – „dorminde". Sensul epitetului „écumantes" putea fi tradus prin fidelul „spumegânde", dar traducătorul a preferat „muginde" asociind astfel mişcarea apelor cu zgomotul acestora, realizând astfel o imagine dublă, vizuală şi acustică.

În aceeaşi notă, tot pe model Lamartine, se înscrie şi poemul **Lacul** tradus de I.Heliade-Rădulescu. Versiunea originală începe cu următoarele strofe:

„Ainsi, toujours poussés vers de nouveaux rivages, / Dans la nuit éternelle emportés sans retour, / Ne pourrons-nous jamais sur l'océan des âges / Jeter l'ancre un seul jour? // Ô lac ! l'année à peine a fini sa carrière, /Et près des flots chéris qu'elle devait revoir, / Regarde ! je viens seul m'asseoir sur cette pierre / Où tu la vis s'asseoir!..." [8]

iar versiunea traducerii lui Heliade-Rădulescu debutează astfel:

„Astfel tot la ţărmuri nouă împinşi calea ne-ncetată, / Duşi către vecinica noapte, înapoi făr-a veni, / În oceanul de vârste noi nu vom putea vrodată / O zi ancora-a-ntări?//O, lac! abia-şi sfârşi anul drumul ce iar şi-l găteşte, /Ş-aproape de drage valuri unde ea era-a veni, / Pe piatra unde-ai văzut-o, aci, iată, mă priveşte, / Viu singur a...m-odihni!..." [9]

BDD-A3408 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:50 UTC)

De data aceasta, traducerea lui Heliade-Rădulescu este mai „săracă", întrucât versul nu mai curge lin, ci este îngreunat de topică: „o zi ancora-a-ntări" sau „ea era-a veni", dar mai ales de unii termeni care nu sunt redaţi cu fidelitate. Traducătorul a părăsit astfel textul original, s-a îndepărtat de atmosferă şi aproape că a renunţat la atitudinea romantică.

Un alt poem lamartinian, **Le poète mourant** a cunoscut traducerea lui I.Heliade-Rădulescu astfel:

„A vieţii mele cupă se sparse încă plină, / În lungi suspine viaţa-mi se duce şi declină / Nici lacrimi, nici suspinuri n-o pot întârzia! / În bronzul ce mă plânge în sonuri precurmate / A morţii mână rece ultima-mi oră bate. / Să gem oar'? sau mai bine să caut a cânta? / Să cânt, căci al meu suflet e încă p-a mea lră; / Sa cânt, căci mie moartea ca lebedei inspiră / Pe ţărmuri d-o-altă lume un grid melodios. / Semn bun acesta este, şi geniul mi-l face / De este-al nostru suflet amor, cerească pace, / Un cânt divin dar fie adio d-aci jos..." [10]

iar varianta tradusă are forma:

„La coupe de mes jours s'est brisée encor pleine; / Ma vie hors de mon sein s'enfuit à chaque haleine; / Ni baisers ni soupirs ne peuvent l'arrêter; / Et l'aile de la mort, sur l'airain qui me pleure, / En sons entrecoupés frappe ma dernière heure; / Faut-il gémir? faut-il chanter?.../ Chantons, puisque mes doigts sont encor sur la lyre; / Chantons, puisque la mort, comme au cygne, m'inspire /Aux bords d'un autre monde un cri mélodieux. / C'est un présage heureux donné par mon génie, / Si notre âme n'est rien qu'amour et qu'harmonie, / Qu'un chant divin soit ses adieu!..." [11]

Ceea ce se remarcă la varianta tradusă este topica inversă cu scopul de a accentua semnificaţiile de ordin stilistic. „A vieţii mele cupă" are originalul „La coupe de mes jours"; „A morţii mână rece" este în franceză „l'aile de la mort", „al meu suflet e încă p-a mea lră" – „mes doigts sont encor sur la lyre" iar interogaţiile retorice sunt mai personale în traducere decât în impersonalul specific francez „il": „Să gem oar'? sau mai bine să caut a cânta?" – „faut-il gémir? faut-il chanter?", propunând termeni antitetici, semnificând două stări sufleteşti total opuse: verbul „a geme" se asociază, de obicei, cu suferinţa, în timp ce verbul „a cânta" ţine de satisfacţia şi împlinirea sufletească.

Tot pe linia traducerilor s-a remarcat şi Gr. Alexandrescu (pentru specia fabulei), care l-au inspirat până la a-l determina să scrie texte originale. Exemplele traducerilor sale sunt pertinente, pe modelul lui Florian sau La Fontaine. De exemplu, **Privighetoarea şi păunul** reprezintă traducerea fidelă a fabulei lui Florian, **Le rossignol et le paon**:

„L'aimable et tendre Philomèle, / Voyant commencer les beaux jours, / Racontait à l'écho fidèle / Et ses malheurs et ses amours / Le plus beau paon du voisinage, / Maître et sultan de ce canton, / Élevant la tête et le ton, / Vint interrompre son ramage: / C'est bien à toi, chantre ennuyeux, / Avec un si triste plumage, / Et ce long bec, et ces gros yeux, / De vouloir charmer ce bocage!..." [12]

varianta în limba română propusă de Gr. Alexandrescu fiind următoarea:

„Filomela drăgăstoasă/ Văzînd vremea cea frumoasă, /Zile dulci de fericiri,/Povestea cu întristare/ La eho răscîntătoare/ Tristele-i nenorociri./Atunci însă deodată/ Un păun i se arată/ (Domn era într-acel loc)./Veni plin de supărare;/ Mînios şi c-un ton mare/ Astfel îi vorbi pe loc:/„Nu vezi că nu-ţi şade bine,/ Că nici nu ţi se cuvine,/ Cu acel cioc urîcios,/Cu a ochilor grosime,/ Cu a penii-ntunecime/ Să cînţi în ast crîng frumos?..." [13]

Schimbările de sens sunt remarcabile la nivelul traducerii, la fel şi topica. Versurile sunt distribuite într-un nou format pentru a se încadra în ritm şi rimă însă lexicul în limba franceză se vrea a fi mai bogat şi mai sugestiv: astfel, „l'aimable et tendre Philomèle" este, în traducere, doar „Filomela drăgăstoasă" iar „Le plus beau paon du voisinage", „Maître et sultan de ce canton" este doar „un păun/ (Domn într-acel loc)".

Tot în categoria traducerilor se înscrie şi fabula **Le renard qui prêche** a lui Florian, tradusă de Gr. Alexandrescu în **Vulpoiul predicator**:

„Un vieux renard cassé, goutteux, apoplectique, / Mais instruit, éloquent, disert,/ Et sachant très bien sa logique, / Se mit à prêcher au désert./ Son style était fleuri, sa morale excellente./ Il prouvait en trois

BDD-A3408 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:50 UTC)

points que la simplicité, / Les bonnes mœurs, la probité, / Donnent à peu de frais cette félicité/ Qu'un monde imposteur nous présente/ Et nous fait payer cher sans la donner jamais…" [14]

cu traducerea următoare:

„Un vulpoi coprins de boală,/ La putere foarte prost,/ Însă învățat în şcoală,/ Logica ştiind de rost,/ Făcu plan ca să vorbească/ Şi să predice-n pustii;/ Se silea să dovedească,/ C-un stil dulce, vorbe mii,/ Că cu o simplicitate/Şi cu traiul cel cinstit,/ Cu năravuri lăudate,/ E oricine fericit;..." [15]

La fel ca şi în opera precedentă, bogăția vocabularului limbii franceze pare a fi primordială: „Un vieux renard cassé, goutteux, apoplectique" este în limba română *„Un vulpoi coprins de boală,/ La putere foarte prost"*. Antiteza dintre aspectul fizic şi calitățile morale este respectată (în franceză vulpoiul este *„instruit, éloquent, disert/ Et sachant très bien sa logique"* iar în română *„La putere foarte prost/ Însă învățat în şcoală"*) însă versificația este schimbată, aşa cum observa şi N. Manolescu, întrucât Alexandrescu „nu se încrede în alexandrinul unui Florian, pe care-l rupe în două trohaice de 7/8 silabe..."[16]

Modelele şi traducerile de acest gen ar putea continua şi cu alte scrieri bogate în elemente lingvistice care au contribuit la modernizarea limbii literare române. Nenumăratele traduceri sau preluări din literaturile deja formate ale lumii occidentale au condus la culturalizarea maselor dar mai ales la formarea unei opinii pertinente ce a vizat conştientizarea publicului cititor. Traducerile literare au vizat, de fapt, asimilarea valorilor occidentale dar mai ales receptarea sensurilor etice şi estetice care s-au realizat în mod diferențiat de la o țară la alta, de la o epocă la alta, în funcție de aspirațiile şi nevoile morale, artistice sau ideologice ale celor interesați de cultură. În consecință, literatura română a cunoscut, în perioada 1830-1860 etapa ilustrativă de formare a unui mod original şi modern de gândire şi imaginație, participând astfel la schimbul de idei dintre diferitele sisteme estetice europene, care au dominat secolul al XIX-lea.

NOTE

[1] Teodor Vârgolici, *Aspecte ale romanului românesc din secolul al XIX-lea,* Ed. Eminescu, Bucureşti, 1985, p. 25
[2] Alexandru Duțu, *Literatura comparată şi istoria mentalităților*, Ed. Univers, Bucureşti, 1982, p. 150
[3] Ioana Drăgan, *Romanul popular în România. Literar şi paraliterar*, Casa Cărții de Ştiință, Cluj, 2001, p. 63
[4] Paul Cornea, *Traduceri şi traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* p. 38, în *De la Alecsandrescu la Eminescu*, Ed. pentru Literatură, Bucureşti, 1966, p. 49
[5] http://www.florilege.free.fr/florilege/lamartin/lisoleme.htm
[6] http://ro.wikisource.org/wiki/Medita%C5%A3ie
[7] http://ro.wikisource.org/wiki/Singur%C4%83tatea
[8] http://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Lac
[9] http://ro.wikisource.org/wiki/Lacul_(Lamartine)
[10] http://ro.wikisource.org/wiki/Poetul_murind
[11] http://lespoetes.net/poemesdhieraffichage.php?id=2065&nom=de%20LAMARTINE
[12] http://fr.wikisource.org/wiki/Le_Rossignol_et_le_Paon
[13] http://www.poeziile.com/autori/Povesti/privighetoarea-si-paunul13.php
[14] http://fr.wikisource.org/wiki/Le_Renard_qui_pr%C3%AAche
[15] http://ro.wikisource.org/wiki/Vulpoiul_predic%C4%83tor
[16] Nicolae Manolescu, *Poeți romantici*, Ed. Fundației Culturale Române, Bucureşti, 1999, p. 93

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Cornea, Paul (1966). *Traduceri şi traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea* în *De la Alecsandrescu la Eminescu*. Bucureşti: Editura pentru Literatură.
Drăgan, Ioana (2001). *Romanul popular în România. Literar şi paraliterar*. Cluj: Casa Cărții de Stiință.
Duțu, Alexandru (1982). *Literatura comparată şi istoria mentalităților*. Bucureşti: Editura Univers.
Manolescu, Nicolae (1999). *Poeți romantici*. Bucureşti: Editura Fundației Culturale Române.
Vârgolici, Teodor (1985). *Aspecte ale romanului românesc din secolul al XIX-lea*. Bucureşti: Editura Eminescu.

BDD-A3408 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:50 UTC)

SITE-OGRAFIE
http://www.florilege.free.fr/florilege/lamartin/lisoleme.htm
http://ro.wikisource.org/wiki/Medita%C5%A3ie
http://ro.wikisource.org/wiki/Singur%C4%83tatea http://fr.wikipedia.org/wiki/Le_Lac
http://ro.wikisource.org/wiki/Lacul_(Lamartine)
http://ro.wikisource.org/wiki/Poetul_murind
http://lespoetes.net/poemesdhieraffichage.php?id=2065&nom=de%20LAMARTINE
http://fr.wikisource.org/wiki/Le_Rossignol_et_le_Paon
http://www.poeziile.com/autori/Povesti/privighetoarea-si-paunul13.php
http://fr.wikisource.org/wiki/Le_Renard_qui_pr%C3%AAche
http://ro.wikisource.org/wiki/Vulpoiul_predic%C4%83tor

RÉSUMÉ
Le point de départ dans la démarche de cette étude est représenté par les exemples concrets d'influences lexicales venues de la part des littératures de l'Occident (surtout de la langue française) à l'époque où la langue roumaine moderne était à ses débuts. La reprise et la transformation de façon créatrice de l'exemple et du modèle européen, l'enrichissement de la langue nationale par la découverte de nouvelles valences artistiques, l'état de la culture roumaine dans la première moitié du XIXe siècle et toutes les modifications dues au contact tardif entre civilisations, la mise en évidence de l'originalité des écrivains de la génération de 1848 et de l'horizon d'attente du public lecteur, les rapports du vocabulaire de la langue roumaine (en train de se former à cette époque-là) avec les langues européennes – ce sont des éléments proposés au débat dans l'article présent.

BDD-A3408 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:56:50 UTC)